

VERKLARING KENNISNEMING REGELS M.B.T. PLAGIAAT

Fraude en plagiaat

Wetenschappelijke integriteit vormt de basis van het academisch bedrijf. De Universiteit Utrecht vat iedere vorm van wetenschappelijke misleiding daarom op als een zeer ernstig vergrijp. De Universiteit Utrecht verwacht dat elke student de normen en waarden inzake wetenschappelijke integriteit kent en in acht neemt.

De belangrijkste vormen van misleiding die deze integriteit aantasten zijn fraude en plagiaat. Plagiaat is het overnemen van andermans werk zonder behoorlijke verwijzing en is een vorm van fraude. Hieronder volgt nadere uitleg wat er onder fraude en plagiaat wordt verstaan en een aantal concrete voorbeelden daarvan. Let wel: dit is geen uitputtende lijst!

Bij constatering van fraude of plagiaat kan de examencommissie van de opleiding sancties opleggen. De sterkste sanctie die de examencommissie kan opleggen is het indienen van een verzoek aan het College van Bestuur om een student van de opleiding te laten verwijderen.

Plagiaat

Plagiaat is het overnemen van stukken, gedachten, redeneringen van anderen en deze laten doorgaan voor eigen werk. Je moet altijd nauwkeurig aangeven aan wie ideeën en inzichten zijn ontleend, en voortdurend bedacht zijn op het verschil tussen citeren, parafaseren en plagiëren. Niet alleen bij het gebruik van gedrukte bronnen, maar zeker ook bij het gebruik van informatie die van het internet wordt gehaald, dien je zorgvuldig te werk te gaan bij het vermelden van de informatiebronnen.

De volgende zaken worden in elk geval als plagiaat aangemerkt:

- het knippen en plakken van tekst van digitale bronnen zoals encyclopedieën of digitale tijdschriften zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het knippen en plakken van teksten van het internet zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het overnemen van gedrukt materiaal zoals boeken, tijdschriften of encyclopedieën zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het opnemen van een vertaling van bovengenoemde teksten zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het parafaseren van bovengenoemde teksten zonder (deugdelijke) verwijzing: parafrasen moeten als zodanig gemarkeerd zijn (door de tekst uitdrukkelijk te verbinden met de oorspronkelijke auteur in tekst of noot), zodat niet de indruk wordt gewekt dat het gaat om eigen gedachtengoed van de student;
- het overnemen van beeld-, geluids- of testmateriaal van anderen zonder verwijzing en zodoende laten doorgaan voor eigen werk;
- het zonder bronvermelding opnieuw inleveren van eerder door de student gemaakt eigen werk en dit laten doorgaan voor in het kader van de cursus vervaardigd oorspronkelijk werk, tenzij dit in de cursus of door de docent uitdrukkelijk is toegestaan;
- het overnemen van werk van andere studenten en dit laten doorgaan voor eigen werk. Indien dit gebeurt met toestemming van de andere student is de laatste medeplichtig aan plagiaat;
- ook wanneer in een gezamenlijk werkstuk door een van de auteurs plagiaat wordt gepleegd, zijn de andere auteurs medeplichtig aan plagiaat, indien zij hadden kunnen of moeten weten dat de ander plagiaat pleegde;
- het indienen van werkstukken die verworven zijn van een commerciële instelling (zoals een internetsite met uittreksels of papers) of die al dan niet tegen betaling door iemand anders zijn geschreven.

De plagiaatregels gelden ook voor concepten van papers of (hoofdstukken van) scripties die voor feedback aan een docent worden toegezonden, voorzover de mogelijkheid voor het insturen van concepten en het krijgen van feedback in de cursushandleiding of scriptieregeling is vermeld.

Universiteit Utrecht

In de Onderwijs- en Examenregeling (artikel 5.15) is vastgelegd wat de formele gang van zaken is als er een vermoeden van fraude/plagiaat is, en welke sancties er opgelegd kunnen worden.

Onwetendheid is geen excuus. Je bent verantwoordelijk voor je eigen gedrag. De Universiteit Utrecht gaat ervan uit dat je weet wat fraude en plagiaat zijn. Van haar kant zorgt de Universiteit Utrecht ervoor dat je zo vroeg mogelijk in je opleiding de principes van wetenschapsbeoefening bijgebracht krijgt en op de hoogte wordt gebracht van wat de instelling als fraude en plagiaat beschouwt, zodat je weet aan welke normen je je moeten houden.

Hierbij verklaar ik bovenstaande tekst gelezen en begrepen te hebben.	
Naam:	Frederike Maria Bolwijn
Studentnummer:	5743753
Datum en handtekening:	1 februari 2019

Dit formulier lever je bij je begeleider in als je start met je bacheloreindwerkstuk of je master scriptie.

Het niet indienen of ondertekenen van het formulier betekent overigens niet dat er geen sancties kunnen worden genomen als blijkt dat er sprake is van plagiaat in het werkstuk.

Man, man, man!

Een onderzoek naar de literaire constructie van mannelijkheid in Jan

Cremers Ik, Jan Cremer en Sirenen

Frederike Bolwijn

5743753

Bacheloreindwerkstuk

BA Literatuurwetenschap

dr. Tom Idema en dr. Sven Vitse

1-2-2019

7927 woorden

Samenvatting

In deze scriptie worden twee autobiografische romans van Jan Cremer, *Ik, Jan Cremer* (1964) en *Sirenen* (2017), besproken in het licht van het onderzoek naar de literaire representatie van mannelijkheid. In dit onderzoek staat de volgende hoofdvraag centraal: Welke ontwikkeling is er te ontdekken in de representatie van mannelijkheid door Jan Cremer in 1964 en Jan Cremer in 2017? Dit onderzoek toont aan dat een hypermasculiene norm die lijkt te gelden in *Ik, Jan Cremer* zich ontwikkelt tot een besef van mannelijkheid als meervoudig fenomeen.

In het theoretisch kader geef ik inzicht in de wetenschappelijke discussie omtrent mannelijkheid en besteed ik aandacht aan de waarde van een literatuurwetenschappelijk perspectief. Er worden twee niveau's op het gebied van karakterisering gepresenteerd die als hulpmiddel gebruikt worden om de twee teksten te analyseren en deconstrueren. Deze analyse heeft als doel om de techniek bloot te leggen waarmee een mannelijke norm geconstrueerd wordt in tekst, opdat deze techniek zichtbaar wordt in andere sferen van de samenleving. De conclusie van deze scriptie draagt bij aan een beter begrip van de constructie en de deconstructie van een mannelijke norm in tekst. Bovendien wordt er bijgedragen aan een maatschappelijk bewustzijn van mannelijkheid als een meervoudig fenomeen. Tot slot wordt er een suggestie gedaan voor vervolgonderzoek om dit bewustzijn nog groter te maken.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Inleiding: bloed en sperma	6
Theoretisch kader: mannelijkheid en literatuur	10
Analyse: <i>Ik, Jan Cremer</i>	15
Analyse: <i>Sirenen</i>	25
Conclusie	31
Bibliografie	36

Inleiding: bloed en sperma

“Het druipt van bloed en sperma” zijn de woorden waarmee Clara Eggink *Ik, Jan Cremer* beschrijft, het autobiografische debuut van kunstenaar en reischopper Jan Cremer (Eggink 9). De publicatie van *Ik, Jan Cremer* zorgde in de jaren zestig voor een groot schandaal. In dit boek zet Jan Cremer in de rol van verteller zichzelf neer als een hypermasculiene held die voor niemand uit de weg gaat. Cremers vertoon van seks, perversiteit en rebellie creëerde veel opschudding en de vraag kwam op of zijn roman nu tot de literatuur gerekend mocht worden. Ondanks een eindeloze stroom negatieve reacties heeft *Ik, Jan Cremer* stand gehouden en ruimte gecreëerd voor meer literaire vrijheid binnen de Nederlandse literatuur, die op het moment van Cremers debuut nog aan het bekomen was van de preutse jaren vijftig. In 2017 brengt Jan Cremer *Sirenen* uit, een verhaal dat dezelfde periode van Jan Cremers leven betreft maar deze in een ander daglicht zet. In dit verhaal is Cremer namelijk niet de belichaming van een eendimensionale, hypermasculiene norm maar geeft hij zijn vroegere zelf op een diepgaande en complexe manier weer.

In deze scriptie onderzoek ik welke narratologische technieken de vertellers in *Ik, Jan Cremer* en *Sirenen* gebruiken om een beeld van Jan Cremer als man te creëren. Om deze vraag te beantwoorden, lees ik Cremers debuut *Ik, Jan Cremer* en zijn laatst gepubliceerde werk *Sirenen*. Hoewel er ruim vijftig jaar verstreken is tussen de publicaties van deze twee titels, zijn de vertelinstanties in de boeken vergelijkbaar en hebben de boeken dezelfde periode in Cremers leven als onderwerp. Beide verhalen zijn namelijk een terugblik op zijn ontwikkeling als man en de vorming van zijn karakter. Situaties die Jan Cremer in *Ik, Jan Cremer* heeft beschreven, bekijkt hij in *Sirenen* met een nieuwe blik. De vergelijking tussen deze twee romans geeft inzicht in de technieken die een verteller kan gebruiken om zich in zijn verhaal te verhouden tot verschillende representaties van mannelijkheid.

Kortom, ik beantwoord in mijn onderzoek allereerst de vraag welke technieken de verteller in *Ik, Jan Cremer* gebruikt om een beeld van mannelijkheid neer te zetten. Vervolgens ga ik na of en hoe dezelfde technieken worden ingezet in *Sirenen*. Vervolgens ga ik na welke ontwikkeling er is te ontdekken in de representatie van mannelijkheid door Jan Cremer in 1964 en Jan Cremer in 2017. Om deze vraag op een grondige manier te beantwoorden, diep ik eerst in mijn theoretisch kader de wetenschappelijke discussie binnen gender studies over mannelijkheid uit, waarbij de constructivistische aard van gender en de meervoudigheid van mannelijkheid centraal staan. Als methode gebruik ik literaire concepten uit het handboek *Literair Mechaniek* (2015); deze dienen als hulpmiddel om literaire teksten te analyseren en interpreteren. Mannelijkheid wordt op veel verschillende manieren geconstrueerd in taal en tekst. Vanwege de complexiteit van dit construct richt ik me enkel op het gebruik van platte en vlakke karakters door de verteller en de verschillende vormen van karakterisering van mannelijkheid. Na de analyse van beide verhalen op deze aspecten vat ik mijn bevindingen samen en geef ik antwoord op mijn hoofdvraag.

Ik, Jan Cremer en *Sirenen* zijn door de uitgever gepresenteerd als een autobiografie. Toch analyseer ik deze twee publicaties binnen het genre van fictie, wat een verantwoording behoeft. Ik kies voor een dergelijke leesmethode, omdat dit de mogelijkheid creëert om de tekst te lezen als een op zichzelf staande betekenisdrager waarbij er niet alleen een lezing mogelijk is die strikt verband houdt met de persoon Jan Cremer. Het risico van het lezen van een autobiografisch werk als een fictief werk is dat ik een betekenislaag in Jan Cremers verhaal veronderstel die hij er zelf niet in heeft gelegd en waar hij het niet mee eens kan zijn. Ik beargumenteer dan ook niet dat de *auteur* Jan Cremer een ontwikkeling doormaakt in zijn eigen mannelijkheid, maar de Jan Cremer die de rol inneemt als *verteller* en als *protagonist*. Ik lees de twee werken niet als één verhaal met een enkele verteller en meerdere delen. Mijn le-

zing gaat uit van twee vertellers, die elk een ander perspectief hebben en zich bevinden in een ander tijdperk. De verteller in *Ik, Jan Cremer* lees ik namelijk als een jongere versie van de verteller in *Sirenen*. Beiden bieden ze met hun verhaal een representatie van de protagonist Jan Cremer. Het verschil is dat de verteller in *Sirenen* ouder is geworden en op een andere manier naar zijn vroegere zelf kijkt.

Dan rest de vraag waarom een analyse van mannelijkheid in twee boeken van Jan Cremer relevant en de moeite waard zou zijn. In mijn analyse neem ik een constructivistische positie in. Constructivisme beschouwt cultuur als een allesomvattend en universeel fenomeen dat alle sferen van het menselijk bestaan en activiteit doordringt (Mozejko 18). Deze positie impliceert dat de informatie die voortkomt uit een literatuurwetenschappelijke analyse een fenomeen in de dagelijkse werkelijkheid reflecteert. Door *Ik, Jan Cremer* te analyseren ontleed ik een cultureel object dat effect heeft op de samenleving en gelijktijdig ook de samenleving reflecteert.

Gender en de normen die wij aan gender verbinden, zijn aanwezig in elk deel van de maatschappij. In de twintigste en eenentwintigste eeuw is er meer en meer aandacht gekomen voor de onderdrukking van de vrouw en voor de vraag hoe de vrouw zich kan bevrijden van normen die voor hen gelden en die hun vrijheid ontnemen. Ook voor mannen gelden gendernormen. Zij zijn minder zichtbaar met het gevolg dat ze langer stand houden. Desalniettemin oefenen deze normen voor mannen een even zware sociale druk uit op de maatschappij met negatieve gevolgen voor zowel man als vrouw. Stefan Horlacher, een literatuurwetenschapper die zich bezighoudt met studie naar mannelijkheid, benadrukt de sociale noodzaak van het onderzoek naar de representatie van mannelijkheid. Bovendien benadrukt hij dat literatuurwetenschappelijk onderzoek een sleutel kan zijn voor de vooruitgang in onderzoek naar mannelijkheid (3). *Ik, Jan Cremer* is een verhaal dat een hypermasculiene norm presenteert en ge-

lijktijdig bij deze presentatie vraagtekens zet. Door de literaire constructie van een gender-norm voor mannen te deconstrueren, bied ik handvatten die gebruikt kunnen worden bij de deconstructie van mannelijkheid in andere sferen in de samenleving. Mijn doel is om met deze literaire vergelijking ruimte te bieden voor een meervoudig besef van mannelijkheid en op deze manier de sociale druk af te doen nemen om binnen een enkelvoudige mannelijke norm te passen.

Theoretisch kader: mannelijkheid en literatuur

Om mannelijkheid op productieve wijze te kunnen analyseren in de twee romans van Jan Cremer is het belangrijk om te weten welke plaats dit begrip inneemt binnen gender studies en welke verschillende perspectieven erop bestaan. Allereerst zet ik uiteen hoe het veld van mannelijkheid binnen gender studies is ontstaan en richt ik me op de theorie van de socioloog Raewyn Connell, die van grote invloed is geweest op de studie naar mannelijkheid. Vervolgens richt ik me op het belang van een literatuuronderzoek binnen gender studies en illustreer ik hoe het onderzoek naar mannelijkheid in Nederlandse literatuur eruit ziet.

Het veld van gender studies heeft zich met name gericht op vraagstukken rondom vrouwen en is voornamelijk ontwikkeld door vrouwen. Door de groei van gender studies als onderzoeksveld is er ook aandacht gekomen voor hoe mannelijkheid een plaats inneemt binnen onze cultuur en welke positie mannen innemen in de maatschappij (Connell et al. 11). Lange tijd werd er niet veel onderzoek gedaan naar mannelijkheid, omdat de ervaring van de 'man' gelijk werd gesteld aan de ervaring van de 'mens'. Dit wordt ook wel de 'normalisering van mannelijkheid' genoemd. (Edley 6). Waar eerst het perspectief dat door mannen geboden werd, aangenomen werd als de 'onbevraagde norm' van de maatschappij, wordt nu de complexiteit van mannelijkheid als fenomeen zichtbaar. Het onderzoek naar mannelijkheid is sinds de jaren tachtig in ontwikkeling en komt steeds meer onder de aandacht (Kimmel en Messner 1). Met name Raewynn Connell is met haar boek *Masculinities* (1995) van baanbrekende invloed geweest. Connell heeft een nieuw kader voor mannelijkheid gecreëerd door mannelijkheid te onderzoeken als een meervoudig fenomeen. Zij spreekt niet over mannelijkheid als enkel een biologisch gegeven of slechts een sociale norm. Connell stelt voor dat gender relationeel is en verandert binnen elke context (71). Op die manier bestaat er niet één vorm van mannelijkheid, maar bestaat er een complexe meervoudigheid aan mannelijke hou-

dingen die aangenomen kunnen worden. Connell verbindt gender met Antonio Gramsci's theorie over hegemonie en beschrijft hoe op elk gegeven tijdstip, één vorm van mannelijkheid cultureel verheven is boven alle andere (77). Dit houdt in dat er één ideaal van mannelijkheid als norm wordt gezien, met het effect dat andere vormen van mannelijkheid als minderwaardig worden gezien. Een belangrijk element in deze constructie is dat zich nooit één vorm van mannelijkheid altijd in een dominante positie bevindt, maar dat het ideaal van mannelijkheid afhankelijk is van context. De mannelijke norm is dus veranderlijk, en niet statisch, zoals vaak wordt verondersteld.

Deze theorie komt van pas in mijn analyse omdat de vertellende Jan Cremer in *Ik, Jan Cremer* een mannelijke norm laat resoneren in zijn eigen verhaal. Deze norm wordt gepresenteerd als een statische mannelijke essentie in het bestaan van Jan Cremer. Het verhaal kan tegelijkertijd gelezen worden als een kritiek op een mannelijke norm én als een versholene meervoudig besef van mannelijkheid. Dit licht ik later toe op pagina 11. De norm in *Ik, Jan Cremer* kan ook wel hypermasculien genoemd worden. De term 'hypermasculiniteit' werd als eerst gebruikt in een psychoanalytisch onderzoek door Donald L. Mosher en Mark Sirkin in een onderzoek naar mannen die een overdrijving van mannelijk stereotype gedrag vertoonden (Mosher en Sirkin 11). Hypermasculien gedrag heeft de volgende componenten: een ongevoelige seksuele houding ten opzichte van vrouwen, de overtuiging dat geweld mannelijk is en de ervaring van gevaar als opwindend. In *Ik, Jan Cremer* komt hypermasculien gedrag op verschillende manieren terug in de karakterisering van Jan Cremer, waarover later meer.

Mijn onderzoek heeft als invalshoek dat gender een afspiegeling heeft in cultuur en culturele objecten. Literatuur als cultureel object herbergt een representatie van gender die gedeconstrueerd kan worden. Sinds het einde van de jaren negentig wordt het onderzoek naar mannelijkheid met name binnen geesteswetenschappen gedaan (Kimmel en Messner 16).

Binnen geesteswetenschappen is het mogelijk om gender als cultureel construct te onderzoeken. Hieruit volgt de stap om ook culturele objecten te onderzoeken. Deze stap wordt duidelijk verwoord in *Masculinities and Literary Studies* (2017): “If . . . the representation of gender is [its] construction . . . then there is no doubt that cultural representations play a key role in the social construction—and deconstruction—of masculinities” (Armengol 1-2).

Het onderzoek naar mannelijkheid binnen de Nederlandse literatuur is in vergelijking met de Britse en Amerikaanse traditie relatief kleinschalig. In populair-wetenschappelijk werk krijgt het onderwerp mannelijkheid sinds kort aandacht. Zo biedt Jens van Tricht in het boek *Waarom feminisme goed is voor mannen* (2017) een helder perspectief op mannelijkheid als sociaal fenomeen in (Nederlandse) cultuur. Belangrijk wetenschappelijk onderzoek op dit gebied komt onder andere van Yra van Dijk, die geschreven heeft over Arnon Grunberg, Maaïke Meijer, die de constructie van mannelijkheid in het werk van H el ne Swarth onder handen heeft genomen, en Sven Vitse, die onder andere het werk van Daan Heerma van Voss heeft onderzocht. Daarnaast heeft literatuurwetenschapper Gijsbert Pols geschreven over de constructie van mannelijkheid in het werk van Jan Cremer. Pols stelt in zijn onderzoek de vraag wat het betekent voor mannelijkheid als mannen gepresenteerd worden als personen die in essentie geen slachtofferrol mogen innemen. Hij onderzoekt de representatie van mannelijkheid in *Ik, Jan Cremer* en legt een conflictueuze dynamiek tussen een hypermasculiene verteller en een kwetsbare protagonist bloot. Zijn analyse neem ik als vertrekpunt van mijn onderzoek.

Ik concentreer mijn analyse op de representatie van mannelijkheid. Daarom is het van belang te weten hoe mannelijkheid tot uiting komt in een literaire tekst. Allereerst bespreek ik de verschillende ‘Jan Cremers’ waar ik naar refereer. Ik bespreek namelijk de verschillende vertellers en de protagonist en de vader van de protagonist die verwarrend genoeg allen de

naam 'Jan Cremer' hebben. Vervolgens bespreek ik kort, ter illustratie, de vertelinstantie. Dit wordt gevolgd door een uitleg van de literaire concepten die ik gebruik in mijn analyse. In *Ik, Jan Cremer* is Jan Cremer zowel de verteller als de protagonist. Er kan dus onderscheid gemaakt worden tussen een *belevend ik*, de Jan die zich in het verleden bevindt, en een *vertellend ik*, die zich bevindt in het heden en terugkijkt op zijn eigen verhaal (Van Boven en Dorleijn 221). Wanneer ik in mijn analyse 'de vertellende Cremer' gebruik, bedoel ik de versie van Jan Cremer die zich in het heden bevindt. Op het moment dat ik enkel 'Jan Cremer' of 'Jan' gebruik, bedoel ik de belevende ik in het verleden. In *Ik, Jan Cremer* is het de verteller die de hypermasculiene norm in het verhaal laat resoneren. De verteller is hiertoe in staat door de machtige en dominante vertelinstantie. *Ik, Jan Cremer* wordt verteld vanuit een extradiëgetische vertelinstantie met een autodiëgetische, gedramatiseerde verteller. Dit wordt gedefinieerd in *Literair Mechaniek* als een verhaal waarin de verteller zijn eigen verhaal vertelt en waarin hij tijdens het vertellen boven het verhaal staat. Deze machtige positie wordt versterkt doordat hij de enige bron is van waaruit het verhaal wordt gezien. Dit wordt ook wel eenvoudige focalisatie genoemd (204). Het effect van een verteller die het enige informatiekanaal vormt, is dat hij grote invloed kan uitoefenen op *hoe* het verhaal verteld wordt. Zo kan Jan Cremer bijvoorbeeld niet zijn verleden veranderen maar kan hij wel besluiten om sommige gebeurtenissen achterwege te laten en op andere gebeurtenissen de nadruk leggen. Bovendien heeft hij de macht om zichzelf en anderen op elke mogelijke manier weer te geven.

Nu leg ik de literaire concepten uit die ik gebruik in mijn analyse. Ik analyseer het gebruik van ronde en vlakke karakters en karakterisering van mannelijkheid. De termen 'round character' (rond personage) en 'flat character' (vlak personage) zijn termen die afkomstig zijn van de auteur E.M. Forster. Hij maakt een onderscheid tussen personages met veel diepgang en personages die omschreven kunnen worden in één zin. Een rond personage is een

personage dat een zekere ontwikkeling doormaakt in het verhaal en dus een bepaalde complexiteit bevat. Een vlak personage is over het algemeen weinig uitgewerkt en is statisch in zijn karakterontwikkeling (Forster 1-5). Een vlak personage dat in het teken staat van één menselijke eigenschap wordt ook wel een *type* genoemd (Van Boven en Dorleijn 343). Het gebruik van ronde en vlakke personages is een manier om personages te karakteriseren. In mijn analyse kijk ik ook naar andere manieren van karakterisering die als functie hebben om de mannelijke norm te benadrukken.

Ik, Jan Cremer wordt wel een “moderne schelmenroman” genoemd (“Ik Jan Cremer 1”). De roman wordt in de paratekst gepresenteerd als een autobiografie, die gebaseerd is op persoonlijke ervaringen van de auteur (Cremer 6). De plot betreft Jan Cremer, een volkse jongen die vertelt over zijn ruige jeugd, rebelse natuur en ontwikkeling als man. Jan Cremer begint zijn eigen verhaal op het moment dat hij geboren wordt in 1940; hij neemt de lezer mee langs alle jeugdinstituten, vele beroepen en nog veel meer geliefdes. Vooral de veelzijdigheid aan beroepen en avonturen is een vast patroon in de roman. Het interesseert Jan Cremer niet wat er van hem verwacht wordt door zijn omgeving, voogden of de wet. Hij laat zich leiden door zijn zucht naar vrijheid en avontuur. De aanwezigheid van andere mensen is vluchtig: Jan Cremers bestaan is ongebonden en gericht op zichzelf. In bijna elke situatie waarin Jan Cremer zich bevindt, wordt hij gepresenteerd als een ‘echte man’. Naarmate het verhaal zich ontwikkelt, worden de avonturen steeds gevaarlijker, zijn succes bij de vrouwen steeds groter en zijn positie in de kunstenaarswereld steeds succesvoller. Het verhaal eindigt op het moment dat hij een succesvol kunstenaar is geworden in 1962. Dan volgt een opmerkelijk, open einde: Jan Cremer, op het hoogtepunt van zijn roem en succes, droomt dat hij gevangen wordt genomen en gemarteld. Deze droom toont hem op een compleet andere manier dan in het overgrote deel van het verhaal, namelijk als een doodsbang slachtoffer. Deze uitspatting van emotie aan het eind van een lofzang over Jan Cremers mannelijkheid roept vragen op over wat dit verhaal probeert te vertellen over mannelijkheid.

Gijsbert Pols heeft het narratief in *Ik, Jan Cremer* onderzocht om een beeld te geven van hoe slachtofferschap van seksueel misbruik ontbreekt in de constructie van mannelijkheid. Als onderdeel van zijn analyse brengt Pols de conflictueuze dynamiek tussen de verteller en de protagonist naar voren. Dit conflict toont een ambiguïteit in mannelijkheid.

Hoewel er namelijk een hypermasculiene norm wordt gepresenteerd, worden er ook vraagtekens over opgeroepen. Pols stelt dat de manier waarop Jan Cremer wordt gekarakteriseerd een dwangmatige demonstratie van mannelijkheid herbergt (5). Hij verbindt deze dwangmatige natuur van het narratief aan het idee dat deze ingezet wordt om traumatische gebeurtenissen en angst om niet aan het mannelijk ideaal te voldoen te verbergen. Deze dwangmatige tentoonspreiding van ‘mannelijke potentie’ wordt namelijk op verschillende momenten onderbroken door fragmenten die niet in dit beeld van mannelijkheid passen. Deze ‘breuken’ in het narratief tonen een conflict tussen een machtig hypermasculien zelfbeeld en een kwetsbaar en getraumatiseerde zelf. Jan Cremer in de rol van verteller probeert dit zelfbeeld toe te passen op herinneringen waar hij zelf de hoofdrol in speelt. Deze handeling heeft littekens achtergelaten die in het narratief zichtbaar zijn. Door deze ‘narratologische littekens’ onder de aandacht te brengen kan de ‘zelf’ gereconstrueerd worden die onderdrukt wordt door de verteller (6). De analyse van Pols is van belang voor mijn onderzoek omdat het een belangrijke dynamiek blootlegt tussen de verteller en protagonist. In deze dynamiek is een constructie van een mannelijke norm te herkennen. Ik onderzoek welke narratologische technieken er gebruikt worden om deze norm in de tekst te laten resoneren. Mannelijkheid wordt op veel verschillende manieren geconstrueerd in *Ik, Jan Cremer*. Vanwege de complexiteit van dit construct richt ik me enkel op het gebruik van platte en ronde karakters door de verteller en de verschillende vormen van karakterisering van mannelijkheid.

De verteller gebruikt verschillende manieren van karakterisering. Allereerst bespreek ik het gebruik van ronde en vlakke personages. Jan Cremer als protagonist is het enige personage dat diepgang, twijfel en groei kent. Het is opmerkelijk dat deze groei afneemt in plaats van opbouwt. Het personage Jan Cremer verandert in een vlak personage. Op het einde is hij

een volwaardig type geworden en belichaamt de mannelijke norm. De roman eindigt weliswaar met een fragment waarin al Jan Cremers gevoel plotseling naar boven komt. Op dit moment komt het conflict tussen zijn rol als rond personage en de dwang om een vlak personage te zijn naar voren.

Vrijwel alle andere personages in *Ik, Jan Cremer* kunnen omschreven worden als vlakke personages of typen. De vertellende Cremer is nooit in staat geweest om hun emotie of gevoel te ervaren en dus heeft hij de vrijheid om hen te portretteren volgens de mannelijke norm. Dit wil niet zeggen dat ieder personage een personificatie is van het mannelijke ideaal, integendeel: Jan Cremer komt in aanraking met velen die niet aan zijn ideaal van mannelijkheid kunnen tippen. De manier waarop de verteller andere personages in het verhaal presenteert, suggereert dat ieder beïnvloed wordt door en zich onderwerpt aan dezelfde mannelijke norm. Het is niet mogelijk om tegelijkertijd aan deze hypermasculiene norm te voldoen en een personage te zijn dat groei, gevoel en twijfel kent. Om die reden wordt elk ander personage geportretteerd als een vlak personage of type. Het enige personage waar de verteller niet volledig grip op heeft, is zijn vroegere zelf. Zoals eerder genoemd, vinden er in het narratief breuken plaats die momenten van kwetsbaarheid tonen. De frequentie van deze breuken neemt geleidelijk af met als gevolg dat Jan geleidelijk meer binnen het mannelijke ideaal van de verteller past.

Ik bespreek de portrettering van Jans vader (Jan Cremer senior) als een voorbeeld van een vlak personage. Dit personage is van belang omdat hij door de verteller eenduidig gepresenteerd wordt als de belichaming van het mannelijke ideaal. Het enige informatiekanaal dat Jan heeft van zijn vader wordt gevormd door de verhalen die zijn moeder hem vertelt. Jans moeder krijgt zelf geen naam en is een vlak personage dat de rol inneemt als bijfiguur: buiten haar verbintenis met Jans vader en Jan zelf wordt er niets over haar persoonlijkheid

bekend. Over Jan Cremer Senior wordt wel meer bekend in de vorm van een helden-epos, waarin hij zelf altijd de rol van protagonist innam. Het volgende fragment illustreert zijn achtergrondverhaal:

Van mijn vader weet ik niet meer dan dat het een onbevreesde en onvervaarde avonturier was, oorlogscorrespondent en ontdekkingsreiziger. Hij was een van de eersten die Egypte, Klein-Azie, Perzië, Soudan-Française, de Balkan, de steppen, woestijnen en poesta's in trok, te voet, per fiets of per trein en daar dan maandenlang tussen de autochtone bevolking leefde, er boeken over schreef (die nooit zijn uitgegeven omdat na de oorlog alle grenzen zijn veranderd) en te gast is geweest bij sjeiks, koningen en premiers op de halve wereldbol. (12)

Uit de eerste regel van dit citaat wordt duidelijk dat Jan zijn vader niet persoonlijk kende. Het verhaal dat hij kent over zijn vader is zowel hypermasculien als idealistisch. De vertellende Cremer toont een eenduidig beeld van zijn vader waarin hij enkel als held naar voren kan komen. In deze beschrijving is er geen ruimte voor een gevoelsmatig deel van het karakter van Jan Cremer senior, voor de relatie tot zijn zoon of voor tegenslag. De karakterisering van Jan Cremer senior is exemplarisch voor de manier waarop de vertellende Cremer zijn eigen verhaal probeert te scheppen. Aan het einde van het verhaal demonstreert de vertellende Cremer dat hij zelf ook in een heldenverhaal leeft. Zijn kunstenaarschap op Ibiza wordt omschreven met de volgende woorden: "Nog nimmer in de historie van het kunstenaarseiland Ibiza was er een tentoonstelling met zoveel succes. Jan Cremer kwam, zag en overwon" (368). In deze beschrijving van zijn eigen personage plaatst hij zichzelf in de derde persoon. Hierdoor doet hij letterlijk afstand van het zelf waar hij mee in conflict staat. Door over zichzelf te schrijven in

de derde persoonsvorm, neemt de vertellende Cremer de laatste stap in het proces waarin hij zijn eigen geschiedenis tot een heldenepos maakt. Er is dus een proces waarin de belevende Jan Cremer van een protagonist met een rond karakter verandert in een protagonist met een vlak karakter. De vlakke karakteromschrijving is noodzakelijk om in het hypermasculiene ideaal te passen dat de vertellende Jan Cremer in het verhaal laat resoneren.

Naast het gebruik van ronde en vlakke personages, brengt de vertellende Cremer het mannelijke ideaal ook via andere vormen van karakterisering naar voren. Ik analyseer eerst welke mannelijke kwaliteiten in het beeld van Jans vader aanwezig zijn en vervolgens toon ik aan op welke manier deze kwaliteiten geresoneerd worden in zijn eigen verhaal. De representatie van zijn vader is eenduidig en statisch: elke anekdote die hem betreft geeft een soortgelijke representatie weer. Een voorbeeld van de hypermasculiene representatie van Jans vader vindt plaats op het moment dat een jonge Jan een van de twee bestaande foto's van hem bekijkt:

Als een reus staat hij daar, en wat een grote tepels hebben die wijven. Zijn devies was: 'liever honderd gulden schuld dan vijf minuten verdriet,' (hij is dan ook met tienduizend piek schuld gestorven) en verder weet ik dat hij voor niemand uit de weg ging, altijd een grote bek had, direct met zijn vuisten klaar stond, niemand boven zich duldde, mijn moeder sloeg en mij een keer wilde wurgen, toen ik nog een baby was en huilde. De buurt moest mij ontzetten (in 'n deken wilde hij me smoren, de schoft, vertelde mijn moeder) en dat was voor hem weer 'n reden om enkele maanden op pad te gaan. (12)

In dit fragment is een hypermasculiene representatie van Jan Cremer senior leesbaar. Allereerst wordt Jan Cremer senior in de eerste zin vergeleken met een reus. Het woord 'reus' wordt gebruikt als een metafoor om het superieure formaat van Jan Cremer senior te benadrukken, maar ook zijn positie in relatie tot de naakte vrouwen met wie hij op de foto staat. Het fragment waarin Jan de foto bekijkt, wordt voorafgegaan door een passage waarin het seksuele succes van zijn vader wordt geprezen. De positionering van Jan Cremer senior in de foto ten opzichte van de vrouwen en de anekdotes die hiermee gepaard gaan, spreken van een seksuele dominantie.

Ten tweede brengt de vertellende Cremer een karakteriserende leefregel onder de aandacht die Jan Cremer seniors karakter illustreert: het is belangrijker om risicovol en zonder vrees te leven dan toe te geven aan wroeging of een spijtbetuiging. Hieruit spreekt een constante vastberadenheid. Vervolgens karakteriseert de vertellende Cremer zijn vader als compromisloos dominant door te benadrukken hoe hij voor niemand uit de weg ging en bereid was met fysiek en verbaal geweld zijn positie te verdedigen. Als laatst wordt Jan Cremer seniors ongebondenheid benadrukt wanneer er verteld wordt dat hij vertrekt wanneer hij Jan heeft geprobeerd te doden. Dat het woord 'weer' wordt gebruikt toont dat dit niet ongebruikelijk was en dus dat zijn vader vaker redenen verzoon om een paar maanden te verdwijnen. In het bovenstaande fragment komen vooral zijn dominantie en superieure houding naar voren. In Cremers vertelling van zijn vader duldt die niemand boven zich en is er geen ruimte voor twijfel, compromis, emotie of verbinding. Tegelijkertijd is hij een man die superieur is aan vrouwen en door hen begeerd wordt. Zoals eerder genoemd is dit beeld eendimensionaal en statisch: in de representatie van Jan Cremer senior is geen ontwikkeling of diepgang te ontdekken.

Naast het gebruik van ronde en vlakke karakters, karakteriseert de vertellende Cremer zijn verleden ook op andere manieren met als doel om zijn hypermasculiniteit te benadrukken. Het komt bijvoorbeeld regelmatig voor dat de vertellende Cremer vertelt over al zijn beoefende beroepen. Hij is onder andere soldaat, marinier, stierenvechter, zeeman, bandiet en cowboy geweest. Dit zijn beroepen waar de vertellende Cremer zijn kracht en koelbloedigheid duidelijk in naar voren kan laten komen. Met name wordt zijn carrière als marinier als toppunt van zijn mannelijke bekwaamheid gepresenteerd:

Omdat ik de granaten het verst en vlugst weg kon gooien, nooit moe werd, bij de lichaamsporten uitblonk, geen naakte wijven aan mijn brits had hangen, nog geen druiper had gemeld, goed mastklimmen kon, verspringen en hardlopen en altijd netjes ‘Ja meneer’ zei, werd ik met drie anderen uit de divisie gekozen voor de ID. Mijn IQ was 133. (101)

In het bovenstaande fragment wordt Jan Cremers fysieke kracht in superlatieven gepresenteerd. Hij is bovengemiddeld snel, sterk en slim. De informatie dat hij niet geveldeerd door soa's benadrukt zijn fysieke gezondheid. Daar wordt aan toegevoegd dat zijn IQ bovengemiddeld hoog is. Jans superieure fysieke en intellectuele vermogen heeft als gevolg dat hij uitblinkt in elk beroep dat hij probeert.

De karakterisering van vrouwen draagt ook bij aan de presentatie van Jan als hypermasculiene man. Vrouwen worden op een eenduidige manier gekarakteriseerd als de tegenpool van Cremer. De vrouwen die langs komen in Cremers leven gedragen zich gevoelig, ondergeschikt en worden omschreven als gericht op verbinding. Waar de vertellende Cremer zichzelf in het verhaal de rol van held laat innemen, plaatst hij meisjes in de rol van

ondergeschikte om in dienst te staan van zijn basisbehoeften. Dit komt onder andere naar voren in het volgende citaat. In deze situatie worden de gedachten van de jonge Jan weer-geven wanneer hij net ontsnapt is uit een jeugdinstelling. “Maar eerst moest ik wat goeds eten, wat drinken en als het kon met een meisje naar bed. Want ik was er wel aan toe” (77). In dit fragment wordt behoefte aan de seksuele bevrediging door een meisje op dezelfde manier beschreven als behoefte aan alcohol en voedsel. De vrouw wordt dus afgebeeld als gebruiksmiddel. De vertellende Cremer beeldt de belevende Jan af als een tegenpool van de vrouw, met als effect dat hij naar voren komt als een hard, superieur persoon die gericht is op vrijheid.

De vertellende Cremer karakteriseert ook mannen op een bepaalde manier om een hypermasculiene norm te demonstreren. Mannen zijn in tegenstelling tot vrouwen in staat om te voldoen aan het mannelijke ideaal vanwege hun sekse. Mannen die passen binnen dit ideaal worden gekarakteriseerd door hun moed en gebrek aan emotie. Een voorbeeld is het moment waarop de belevende Jan gevoelens toont die niet binnen het mannelijke ideaal passen. Hij moet tijdens zijn werk in het leger meedoen aan een executie met het vuurpeloton. Als het moment bijna daar is, ervaart hij angst en lusteloosheid en vraagt hij zichzelf het volgende af: “Was ik nou een man? Hoeveel doden had ik wel niet gezien?” (215). In deze zin wordt een ‘echte man’ gekarakteriseerd als iemand die geen angst ervaart als hij in aanraking komt met de dood. Een duidelijk beeld van de mannelijke norm komt naar voren wanneer de vertellende Cremer zich uitspreekt over mannen van wie hij vindt dat ze niet mannelijk genoeg zijn. Zoals eerder besproken behoren dominantie, een superieure fysieke, intellectuele en seksuele prestatie en ongebondenheid tot de mannelijke karakteristieken. Tot de tegenovergestelde mannelijke karakteristieken behoren dus gevoeligheid, gehoorzaamheid, vermogen tot spijt en wroeging en middelmatigheid. Het volgende fragment

toont een moment waarin Cremer zich verhoudt tot mannen met deze karakteristieken.

“Vieze kereltjes: spitsburgertjes en gepensioneerde politie-mannetjes hijgerig op zoek naar ’n blote bil of tiet, plus ander geteisem: gluiperds, kuilengluurders, en leuter-uit-de-broekhalers bevolken het strand” (319). In dit fragment karakteriseert de vertellende Cremer deze mannen op negatieve wijze. Voor deze mensen gebruikt de vertellende Cremer niet de volledige naam ‘man’ maar een verkleinende vorm: ‘mannetjes’, ‘burgertjes’ en ‘kereltjes’. De vertellende Cremer laat zich na afloop van het bovenstaande citaat uit over de daden die deze mannen tot minderwaardig maken. De ‘onmannelijke’ daad betreft het achtervolgen en begluren van meisjes en wachten tot ze alleen zijn om ze te verkrachten. Verkrachting lijkt dus gekarakteriseerd te worden als een (mis)daad die hij, als echte man, nooit zou plegen. Toch is dit niet het geval. De vertellende Cremer laat vaak merken dat hij fantaseert over het verkrachten van vrouwen. In het geval van een enkele seksuele interactie maakt de vertellende Cremer niet duidelijk of een onbekende vrouw hem toestemming geeft om haar aan te raken. Hij presenteert haar als “het wijf dat ik echt wilde naaien” en vertelt hoe haar lichaam “er om vroeg om geneukt te worden” (300). Een moment later bekent de vertellende Cremer dat hij niet meer weet hoe hij haar versierd had omdat ze beiden onder de invloed van alcohol waren. Dit is een voorbeeld van hoe de vertellende Cremer een verhaal creëert waarin het onmogelijk is om ‘echte’ man te weigeren op seksueel gebied. De vertellende Cremer presenteert zichzelf in het bovenstaande fragment als een ‘echte’ man omdat hij zichzelf karakteriseert als iemand die aantrekkelijk en seksueel gewild is. Hij besteedt weinig tot geen aandacht aan toestemming, laat staan seksueel genot voor de vrouw. Het verschil tussen de bovengenoemde passage en de passages waarin Jan een vrouw verkracht, is dat de ‘mannetjes’ niet aantrekkelijk genoeg zijn om de vrouw te verleiden. De vraag die gesteld wordt is niet of de vrouw geïnteresseerd is in seksueel contact, maar of de man wel

mannelijk genoeg is om haar te kunnen veroveren. Op deze manier karakteriseert de vertellende Jan 'onmannelijke' mannen als mensen die niet seksueel aantrekkelijk zijn.

De verschillende vormen van karakterisering die ik heb behandeld, waaronder het gebruik van ronde en vlakke personages, hebben als doel om de hypermasculiene norm van de verteller kracht bij te zetten. De hypermasculiniteit doordringt hierdoor alle sferen van het verhaal. Door de narratieve breuken is *Ik, Jan Cremer* te lezen als een kritiek op een hypermasculiene norm die zich voordoet als een universele waarde. Aan het slot van de roman is de protagonist Jan Cremer namelijk ontwikkeld tot een volwaardige belichaming van het mannelijke ideaal, met als gevolg dat deze zorgvuldig opgebouwde constructie knapt. Kwaliteiten die eerder als onmannelijk werden beschreven, stromen in het allerlaatste fragment door Jan Cremer heen. Hij ervaart doodsangst, slachtofferschap, medelijden en onmacht (390). Op dit moment is het duidelijk dat de hypermasculiene norm een construct is, dat dwangmatig door de verteller wordt opgelegd aan zijn protagonist.

Analyse: *Sirenen*

Jan Cremer kijkt in 2017 terug op zijn relatie met mannequin en zangeres Loes Hamel, aan de hand van oude brieven. Het grootste deel hiervan heeft hij nooit eerder gelezen. Wanneer Loes en Jan elkaar voor het eerst tegenkomen in de winter van 1959 is dat het beginpunt van een tumultueuze knipperlicht-relatie. Jan Cremer is op dat moment kunstenaar en reist op en neer tussen Den Haag, Parijs en Amsterdam en staat op het punt om zijn debuutroman *Ik, Jan Cremer* te schrijven. Aan de hand van brieven van Loes reconstrueert hij hun liefdesverhaal en probeert hij een antwoord te vinden op de vraag waarom het hun niet lukte om samen gelukkig te worden. De vertellende Cremer stelt zich open en kwetsbaar op als hij zijn verleden beschrijft vol bindingsangst, armoede en verantwoordelijkheden naar andere vrouwen en kinderen. Cremer richt zijn aandacht op de onmacht van de situatie waarin ze zich bevonden, maar toont ook spijt van de fouten die hij destijds heeft gemaakt. Naarmate ze beiden beseffen dat ze beter zonder elkaar moeten leven totdat ze oud en tot rust gekomen zijn, veranderen de brieven in korte achtergelaten memo's, telegrammen en ansichtkaarten. Nadat Jan een nieuwe leven voor zich zelf heeft gecreëerd en tijden niets heeft vernomen van Loes, ontdekt hij dat ze is overleden op haar vijfendertigste na een lang ziekbed. De vertellende Cremer maakt duidelijk dat hij zijn verdriet en woede destijds niet kon uiten en om die reden alle herinneringen en brieven van Loes heeft vernietigd of opgeborgen. In het heden van 2017 vindt hij deze brieven terug en durft hij niet alleen zijn relatie met Loes in een nieuw licht te stellen, maar ook zijn oude zelf.

In dit hoofdstuk richt ik mijn analyse op *Sirenen*, waarin Jan Cremer opnieuw de rol van verteller inneemt. Het verschil is dat hij zich op een andere manier verhoudt tot zijn vroegere zelf. Er vindt geen conflict plaats tussen een kwetsbare protagonist en een dominante verteller, maar juist een onderhandeling. Ik stel dat *Sirenen* een verhaal is waarin de vertellen-

de Cremer een flexibele norm voor mannelijkheid heeft ontwikkeld. De representatie van mannelijkheid is niet langer hypermasculien, maar complex en persoonlijk. Ik onderzoek in dit hoofdstuk hoe de verteltechniek in *Sirenen* verschilt van die in *Ik, Jan Cremer* en op welke manier dit verschil zijn weerslag heeft op de representatie van een mannelijke norm. Om een effectieve vergelijking van de constructie van het mannelijke ideaal in *Ik, Jan Cremer* en *Sirenen* te bewerkstelligen, analyseer ik *Sirenen* aan de hand van dezelfde concepten, namelijk het gebruik van ronde en vlakke personages en verschillende vormen van karakterisering.

In tegenstelling tot in *Ik, Jan Cremer* komen er in *Sirenen* wel ronde personages voor. Bovendien bestaan er ook hoofdfiguren buiten enkel Jan Cremer. De vertellende Jan Cremer legt niet de nadruk op zijn eigen leven, maar juist op het leven van hem en Loes samen. Jan en Loes zijn beiden ronde personages, zowel in de brieven als in het commentaar van de verteller. Het volgende fragment is afkomstig uit een brief van Loes aan Jan die geschreven is op een van de vele momenten waarop ze besloten hebben uit elkaar te gaan. Loes schrijft: “Je bent een gekke jongen en ik ben blij dat ik je in allerlei toestanden heb meegemaakt en soms had je me zelfs heel erg nodig. Fijn was dat, vooral als je later weer de baas was” (49). In deze brief komt Jan naar voren als zowel gevoelig als dominant, wat de complexiteit van zijn karakter benadrukt. De complexiteit van zijn karakter komt ook naar voren in het monoloog dat hij houdt aan het einde van de roman. In dit fragment zijn zowel de vertellende Cremer en de belevende Cremer ronde personages. Hij roept hier de herinnering op aan het moment waarop hij het nieuws ontving dat Loes overleden was.

Ik noteer in het wilde weg koortsachtig neergeschreven zinnen in mijn agenda.

Bedroefd, verdrietig was ik toen ik het nieuws zo onverwacht hoorde. Het noodlot had toegeslagen. Ik kon toch niets meer doen. Je was er niet meer. Niemand heeft zich ge-

realiseerd hoeveel ik van je hield, denk ik. Iedereen hield ons van elkaar vandaan. Ik heb je nooit opgehaald en heb mijn belofte gebroken. Daarvoor vraag ik vergiffenis. Een misrekening. Ik heb misgegokt, was er zeker van dat jij er altijd voor mij zou zijn. (233)

De eerste zin toont een actie van Jan Cremer op het moment dat hij het nieuws hoort. De passage die volgt is een mengvorm van de stemming van de belevende Jan en de vertellende Jan die terugkijkt naar dat moment. De vertellende Cremer schakelt hier van de voltooid verleden tijd naar de onvoltooid verleden tijd. Zowel de vertellende als de belevende Cremer toont diepgang, verdriet en spijt, maar het is de vertellende Cremer die de stap zet om vergeving te vragen. Dit maakt hen beiden, verteller en protagonist, tot ronde personages.

Loes maakt in de loop van het verhaal ook verandering en diepgang door. Dit komt onder andere naar voren in een van haar brieven. Na de miskraam van het kind van Jan en haar, schrijft ze een brief aan Jan met het nieuws dat “het nu dus echt afgelopen is” (118). Vervolgens beschrijft ze op welke manier zij een ontwikkeling door heeft gemaakt in hun relatie.

Jan, ik houd van jou en ik ben van jou, ik weet het nu zeker. Weet je, als het rot met ons ging, dat wilde ik altijd naar Jules en ik heb de verhouding van Jules en mij geïdealiseerd. Zo erg, dat ik steeds onzekerder van ons werd (ook door jouw gedrag) en steeds meer ging denken, dat ik eigenlijk liever bij J. wilde zijn. Dat is nu over. Ik weet nu, dat dat nooit meer kan. Nou ja, het doet er niet meer toe. (119-20)

Deze brief is een van de vele liefdesbetuigingen van Loes aan Jan, die gekleurd wordt door verdriet. Niet alleen toont Loes spijt en verdriet, in haar woorden is ook introspectie te her-

kennen. Ze roept een herinnering op aan haar eerdere gedrag en beschrijft op welke manier ze is veranderd. De ontwikkeling en introspectie in haar woorden maken haar tot een rond karakter.

In *Ik, Jan Cremer* heeft elke vorm van karakterisering van Jan of andere personages de functie om de hypermasculiene norm kracht bij te zetten. In *Sirenen* ontbreekt deze dwangmatige resonantie van een mannelijke norm. Het personage Jan Cremer in *Sirenen* wordt gekarakteriseerd als een man die niet binnen dit ideaal past. Desalniettemin heeft de vertellende Cremer hier geen oordeel over. De nadruk in de karakterisering van Jan en Loes ligt niet op het feit dat ze man of vrouw zijn, maar op hun gevoelens voor elkaar. De hypermasculiene norm uit *Ik, Jan Cremer* schemert nog wel door in het verhaal, maar enkel wanneer de vertellende Jan over zijn vroegere zelf vertelt. Deze norm wordt niet gepresenteerd als een universele waarde, maar als een vergaan ideaal. Dit komt naar voren in een brief van Loes waarin ze een brief van Jan citeert. Dit fragment wordt gefocaliseerd vanuit de belevende Jan Cremer.

Want ik houd van je, zoals je bent en ik ben het hoe langer hoe meer in gaan zien en dit moest gebeuren omdat we nu alle twee de kans hebben om gelukkig te worden, gelukkiger dan ooit. Mijn liefde voor jou groeide met de dag, en ik werd met de dag onzekerder van mezelf, omdat ik kwetsbaarder werd en dat is iets wat ik niet wil zijn, dat weet je...(76)

Dit fragment karakteriseert het personage Jan Cremer op verschillende manieren. Allereerst wordt Jan gekarakteriseerd als een man die in staat is tot liefde en verbinding. Hij begeert Loes niet omdat ze een aantrekkelijke vrouw is maar omdat ze precies is “zoals ze is.” Verder volgens karakteriseert dit fragment Jan als iemand die op zoek is naar geluk, en dat nog niet

heeft gevonden. Het feit dat Jan het samenzijn met Loes ziet als een kans om gelukkig te worden, toont dat zijn bestaan voorheen getekend werd door eenzaamheid. Dit wordt gevolgd door het besef van angst voor kwetsbaarheid. De belevende Jan Cremer karakteriseert zichzelf als een man die onzeker is door de verbinding die hij voelt met Loes. Tegelijkertijd bekennt hij deze liefde en toont hij het verlangen om met haar verbonden te zijn. Jan Cremer toont hier inzicht in zijn eigen karakter: hij weet dat hij bang is om zich kwetsbaar op te stellen en zich te verbinden. Deze openlijke bekentenis is een vorm van karakterisering die in *Ik, Jan Cremer* geen plaats heeft. Wanneer in *Ik, Jan Cremer* momenten van kwetsbaarheid worden getoond, probeert de vertellende Cremer deze meteen uit te wissen. Vooral het openlijke verlangen om zich te binden aan één vrouw en zichzelf kwetsbaar op te stellen is niet aanwezig in *Ik, Jan Cremer*. In *Sirenen* wordt Jan wel gekarakteriseerd als een man met dit verlangen, ondanks dat dit samengaat met een complexe innerlijke strijd of hij dit wel kan.

In *Sirenen* is het niet langer nodig voor de vertellende Jan Cremer om zijn mannelijkheid te laten resoneren in zijn vroegere zelf maar stelt hij zich open om zijn verleden op een nieuwe manier te bekijken. Hij erkent zijn vroegere mannelijke ideaal maar klampt zich hier niet langer dwangmatig aan vast. Dit komt onder andere naar voren doordat de vertellende Cremer vraagtekens zet bij zijn vroegere zelf en zich schikkend opstelt: hij heeft spijt en toont wroeging. Deze nieuwe houding wordt ten eerste teweeg gebracht door het gebruik van meervoudige focalisatie door de vertellende Cremer. Hoewel de vertellende Jan zelf ook kwetsbaarheid toont, belicht de focalisatie van anderen een kant van Jan waar hij zichzelf wellicht nooit bewust van is geweest. Het feit dat hij dit toelaat, geeft aan dat hij in staat is tot compromis. Vervolgens kan het mannelijke ideaal verder losgelaten worden door de manier waarop Jan en Loes als ronde personages gekarakteriseerd worden. In *Ik, Jan Cremer* is het gebruik van vlakke personages van belang omdat dit Jans eigen mannelijkheid benadrukt. In *Si-*

renen ontbreekt de hypermasculiene norm, waardoor de verteller de ruimte kan nemen om zijn personages te karakteriseren op diepgaande en complexe wijze. Ten slotte is er een andere representatie van mannelijkheid zichtbaar in de karakterisering van Jan Cremer. Zijn karakterisering wordt niet direct in verband gebracht met mannelijke idealen maar staat op zichzelf. Jan Cremer voldoet niet aan het ideaal van mannelijkheid uit *Ik, Jan Cremer*, maar het is voornamelijk van belang dat dit niet langer nodig is. De schim van deze norm begeeft zich in het geheugen van de vertellende Jan Cremer maar is losgelaten.

Conclusie

In dit onderzoek heb ik de vraag gesteld welke ontwikkeling er zit in de representatie van mannelijkheid door Jan Cremer tussen 1964 en 2017. Ik heb dit onderzocht door de verteltechniek in Cremers debuut *Ik, Jan Cremer* en in een van zijn meest recente werken *Sirenen* te vergelijken aan de hand van literaire concepten. In *Ik, Jan Cremer* laat de vertellende Jan een hypermasculiene norm resoneren in alle lagen van zijn verleden. De dwangmatige en constructivistische aard van deze norm komt tot uiting in de narratieve breuken en het slot waarin de belevende Jan in conflict komt met de vertellende Jan. In *Sirenen* wordt er opnieuw een representatie van dezelfde belevende Jan Cremer gegeven in een verhaal waarin hij niet binnen deze norm hoeft te passen.

De vertellende Jan Cremer in 2017 toont een complexe protagonist met zelfkennis, die in staat is vraagtekens te zetten bij zijn karakter en gedrag in het verleden. *Sirenen* is een verhaal waarin de vertellende Cremer een flexibele norm voor mannelijkheid heeft ontwikkeld. De representatie van mannelijkheid is niet langer hypermasculien, maar complex en persoonlijk. Het bewustzijn van de hypermasculiene norm in het verleden is niet afwezig. De vertellende Jan ontkent zijn verleden niet en probeert niet in het keurslijf van een norm te passen.

Dit maakt dat *Sirenen* een representatie is van een meervoudige mannelijkheid. De vergelijking tussen *Ik, Jan Cremer* en *Sirenen* laat zien op welke manier een mannelijke norm die gepresenteerd wordt als universeel ontmanteld kan worden. Dit verschaft inzicht in de veranderlijkheid van de representatie van een mannelijke norm. Waar in *Ik, Jan Cremer* de representatie van een hypermasculiene norm op dwangmatige wijze plaatsvindt en uiteindelijk faalt, is er in 2017 meer narratieve ruimte voor een meervoudige vorm van mannelijkheid. Dit maakt mogelijk dat er ruimte is voor twijfel en introspectie. Het is in *Sirenen* mogelijk om mannelijkheid te zien als een individueel en complex fenomeen dat afhankelijk is van context. De literaire vergelijking van Jan Cremer biedt het inzicht dat mannelijkheid als sociaal fenomeen

meen meervoudig kan zijn. Daarnaast biedt het handvatten om de techniek te deconstrueren waarmee een hypermasculiene norm tot stand komt.

De representatie van een meervoudige mannelijkheid in literatuur is van belang om de onhoudbare normen die wij onbewust stellen voor mannen zichtbaar te maken. De deconstructie van een mannelijke norm kan niet alleen toegepast worden in een literaire tekst, maar kan ook ingezet worden in andere sferen van de samenleving. Het uiteindelijke doel hiervan is het afnemen van sociale druk voor mannen om aan een sociale norm te voldoen. Verder onderzoek op dit gebied kan gedaan worden in hedendaags en toekomstig literair werk waarin een soortgelijke mannelijke norm wordt gepresenteerd. Is er in hedendaagse Nederlandstalige literatuur een mannelijke norm aanwezig en door welke narratologische techniek komt deze tot stand? Mannelijke auteurs zoals Herman Brusselmans, Dimitri Verhulst of Tommy Wieringa komen hiervoor in aanmerking. Daarnaast is het ook interessant om een mannelijke norm te onderzoeken in het werk van vrouwelijke auteurs, zoals Connie Palmen of Charlotte Mutsaers, of auteurs die zich niet verbinden aan enkel mannelijkheid of vrouwelijkheid, zoals Marieke Lucas Rijneveld. Bovendien is het interessant om toekomstig werk van Jan Cremer te analyseren aan de hand van dezelfde methode om te onderzoeken of zijn representatie van de mannelijke norm verandert.

Armengol, Josep M. *Masculinities and Literary Studies: Intersections and New Directions*.

Taylor & Francis, 2017.

Boven, Erica van, en Gillis J. Dorleijn. *Literair mechaniek: Inleiding tot de analyse van*

verhalen en gedichten. Derde ed., Coutinho, 2015.

Connell, Raewyn. *Masculinities*. Polity, 2005.

Connell, Robert, et al. *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. New York, 2004.

Cremer, Jan. *Ik, Jan Cremer*. Bezige Bij, 1964.

Edley, Nigel. *Men and Masculinities: The Basics*. Routledge, 2017.

Eggink, Clara. "Een zoeklicht op de boekenmarkt." *Leidsch Dagblad*, 21 maart 1964,

p. 9.

Forster, Edward Morgan. *Aspects of the Novel*. RosettaBooks, 2010.

Horlacher, Stefan. "Configuring Masculinity." *DQR Studies in Literature*, vol. 58, 2015, pp.

1-10.

"Ik Jan Cremer 1." *De Bezige Bij*, www.debezigebij.nl/boeken/ik-jan-cremer. Bezocht op 6

december 2018.

Kimmel, Michael S., en Michael A. Messner. *Men's Lives*. Allyn and Bacon, 1998.

Mosher, Donald L., en Mark Sirkin. "Measuring a Macho Personality Constellation." *Journal*

of Research in Personality, vol. 18, no. 2, 1984, pp. 150-63.

Mozejko, Edward. "Constructivism." *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: Ap-*

proaches, Scholars, Terms. Ed. door Irene Rima Makaryk, Toronto UP, 1993, pp.

18-20.

Pols, Gijsbert. "Men Don't Tell? Masculinity, Sexual Abuse and Narrative in *I, Jan*

Cremer." *Journal of Dutch Literature*, vol. 4, no.1, 2013, pp. 1-13.